

De Hortusbuurt

Een onderzoek naar de ontwikkeling van de
Hortusbuurt in Groningen in de twintigste eeuw

Een onderzoek naar de ontwikkeling van de
Hortusbuurt in Groningen in de twintigste eeuw

Nathan Woud
Rijksuniversiteit Groningen
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Opleiding Sociale Geografie
Begeleider: Dr. P.D. Groote
Mei 2005

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeerscriptie die ik heb geschreven ter afsluiting van mijn studie Sociale Geografie aan de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.

In een oude wijk als de Hortusbuurt gebeurt veel. Sommige twistpunten in het heden liggen geworteld in het verleden. Ik heb deze scriptie dan ook geschreven om de huidige ontwikkelingen in de Hortusbuurt beter te kunnen begrijpen. Het is dan ook geschreven voor diegene die wil weten hoe de huidige ontwikkelingen in perspectief gezet kunnen worden.

Het was soms een zware dobber om de scriptie af te krijgen. Ik wil hierbij dan ook de volgende personen danken: Peter Groote voor de deskundige begeleiding, Beno Hofman voor het begeleiden van het archiefonderzoek, bewonersorganisatie “De Hortusbuurt” voor meer inzicht en tot slot mijn vriendin Lisette van der Graaf voor het lezen van eerste versies en emotionele steun.

Ik wens u veel leesplezier!

Groningen, mei 2005

Nathan Woud

Samenvatting

In de zeventiende eeuw is de Hortusbuurt in Groningen ontstaan. In die periode heeft ook naamgever Henricus Munting de Hortus Botanicus aangelegd. Dit was het begin van de band tussen de universiteit en de Hortusbuurt. Deze innige band werd verstoord in de jaren zestig van de twintigste eeuw toen de universiteit grote bouwplannen voor de Hortusbuurt begon te ontwikkelen. De universiteit wilde een soort universitaire campus in het gebied bouwen.

In deze scriptie beschrijf ik welke invloed de betrokken actoren (universiteit, bewoners en gemeente) hebben en hebben gehad op de ontwikkeling van de Hortusbuurt in de twintigste eeuw. Deze actoren claimen elk hun recht om die plek (de Hortusbuurt) naar hun wensen ruimtelijk in te richten en daarmee hun draai te geven aan de ontwikkeling van de buurt. Deze claims interfereren soms met elkaar. Om zicht te krijgen op dit probleem hanteer ik de volgende doelstelling:

“Het laten zien van de invloed van bepaalde actoren, in het bijzonder de universiteit, de bewoners en de gemeente, op de ontwikkeling van de Hortusbuurt in Groningen.”

Er zijn veel bouwperiodes in de Hortusbuurt terug te vinden. Vanaf de eerste woningen aan de Ossenmarkt uit de zeventiende eeuw tot de hedendaagse woontoren op de hoek van de Nieuwe Boteringestraat en de Boteringesingel. Daartussen zijn onder andere de neoclassicistische gebouwen (zoals de oude HBS), Amsterdamse School en wederopbouw gebouwd. Naast de architectonische eigenschappen van de wijk is er ook veel naar functie gebouwd. Twee voorbeelden hiervan zijn de universiteit en de zogenoemde economische activiteit met bovenwoning.

Bij het claimen van plekken komen verschillende theoretische concepten aan de orde. Deze zijn plek, plaats-identiteit, representatie, territorialiteit en macht. Uit de literatuur heb ik de volgende definities gedestilleerd.

Een plek is een gebied dat, afgebakend door politieke, sociale en/of morfologische grenzen, een (culturele) context bevat die door verschillende groepen verschillend geïnterpreteerd kan worden.

Een sense of place is de culturele waarde die een persoon heeft bij een plek waarbij deze waarde is geconstrueerd door de symboliek en de representatie van die plek.

Holloway en Hubbard (2001) zeggen dat de identiteit constant geproduceerd en gereproduceerd wordt door speciale groepen of mensen. Dit betekent dat de sense of place ook, door betwisting, aan verandering onderhevig is. Actoren hebben verschillende ideeën. Dit is te zien aan de opkomst van het

(buurt)verzet tegen de bouwplannen van de universiteit. Deze opkomst is ontstaan uit de groeiende sense of place van de buurtbewoners. De hele Hortusbuurt heeft voor hen een duidelijke woonfunctie. Het westelijke deel wordt door de universiteit voornamelijk als werkgebied gezien. Dit is onder druk van de buurt bijgesteld naar alleen de Hortustuin.

Om een plek te claimen is ook macht nodig. Representatie is een goed middel om de dominantie over een plek te krijgen. De universiteit had tot 1970 de dominantie over de Hortusbuurt. De Pater en Van der Wusten (1996) geven aan dat de actor die de beste representatie heeft de grootste kans heeft om dominant te worden over die plek. Door de discussie over de sloop van het Harmoniecomplex is er aandacht gekomen voor de belangen van de buurtbewoners van de oude binnenstad. Het verzet kreeg hiermee ook handen en voeten. Deze discussie werd breed uitgemeten in de (lokale) media. Het verzet en hiermee ook de sense of place van de bewoners van de Hortusbuurt kwam hierdoor op gang. De underdogpositie van dit verzet had een positieve invloed op de gemeente die daardoor minder geneigd was de kant van de universiteit te kiezen. Daarnaast is er een verschuiving van de sense of place van de universiteit geweest in de jaren zeventig. Zij kreeg meer oog voor de omgeving en paste haar plannen hier licht op aan.

Territorialiteit kan gezien worden als een onderdeel van representatie. Bij het claimen van een plek moet die plek ook afgebakend worden.

De invloed van de actoren op de ontwikkeling van de Hortusbuurt is verschillend geweest. In de jaren zestig van de vorige eeuw had de universiteit grote invloed op de ontwikkeling van de buurt. Met de grote bouwplannen zou de buurt ingrijpend veranderd zijn. Dit is echter niet gebeurd. Het Heymansgebouw en het Muntinggebouw zijn de enige uitbreidingen geweest. De invloed van de bewoners is duidelijk te zien aan de niet uitgevoerde bouwplannen. Ondanks de underdogpositie die zij hadden en hebben, hebben ze grote invloed op de ontwikkelingen van de buurt. Zij strijden (met succes) tegen de uitbreidingsplannen. Zij geven aan niet tegen uitbreiding van de universiteit te zijn, maar die uitbreiding moet dan wel op de (voor hen) goede plek komen. Een voorbeeld van de invloed van de buurt is de 'breuk' in het Muntinggebouw aan de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat. Het ontwerp van het gebouw is aangepast op verzoek van de buurt om de oude treurbeuk te sparen. De huidige stand van zaken is dat er een patstelling lijkt te ontstaan tussen de bewoners en de universiteit. Beiden willen geen water in de wijn doen en de gang naar de rechter om het gelijk te halen wordt door beide partijen bewandeld. De gemeente is verdeel. Aan de ene kant zijn B&W voor de uitbreiding van de universiteit. Aan de andere kant is de gemeenteraad tegen deze uitbreidingsplannen.

Inhoud

Hoofdstuk 1		
	Inleiding	7
1.1	Doelstelling en vraagstellingen	8
1.2	Opzet onderzoek	8
Hoofdstuk 2		
	Beschrijving van de Hortusbuurt Groningen	9
2.1	Begrenzing van De Hortusbuurt	9
2.2	Korte beschrijving van het gebied aan de hand van architectonische en functionele kenmerken	11
2.2.1	Architectonische kenmerken	12
2.2.2	Functionele kenmerken	14
2.3	Conclusie	19
Hoofdstuk 3		
	Theoretisch kader: mensen, hun claim(s) en plekken	20
3.1	Plek	20
3.2	Plaats-identiteit: Sense of place	21
3.3	Het claimen van een plek: de rol van representaties en macht	22
3.4	Conclusie	23
Hoofdstuk 4		
	Actoren	24
4.1	Universiteit	24
4.2	Bewoners / verzet	27
4.3	Gemeente Groningen	29
4.4	Media?	30
Hoofdstuk 5		
	Invloeden van actoren op de Hortusbuurt	31
5.1	1960 - 1971	32
5.1.1	Macht	32
5.1.2	Sense of place	33
5.1.3	Representatie	33
5.1.4	Territorialiteit	33
5.2	1971 - 1992	34

5.2.1	Macht	34
5.2.2	Sense of place	35
5.2.3	Representatie	36
5.2.4	Territorialiteit	36
5.3	1992 - heden	36
5.3.1	Macht	36
5.3.2	Sense of place	37
5.3.3	Representatie	37
5.3.4	Territorialiteit	37
5.4	Conclusie	38

Hoofdstuk 6

	Slothoofdstuk	39
6.1	Conclusie	39
6.2	Discussie en slotoverwegingen	40

	Bronvermelding	42
--	----------------	----

	Bijlage: Bouwhistorisch onderzoek	Error! Bookmark not defined.
--	-----------------------------------	-------------------------------------

Hoofdstuk 1 Inleiding

De Hortusbuurt in Groningen is, vanaf het ontstaan in de zeventiende eeuw, altijd een wijk geweest die onderhevig is geweest aan verandering. In de zeventiende eeuw had men er nog geen idee van hoe hard de stad zou gaan uitbreiden, maar om te kunnen voldoen aan de eisen vanuit Den Haag is er een verdedigingswal om de stad aangelegd. De Hortusbuurt kwam binnen deze wal te liggen. Vanaf dat moment is er sprake van een systematische stadsuitbreiding. Langs de toegangswegen is er altijd bedrijvigheid geweest. Dit is nu nog duidelijk te zien in bijvoorbeeld de Nieuwe Ebbingestraat. De tussengelegen straten werden langzaam opgevuld door woningen.

Nadat Henricus Munting 'zijn' Hortus had aangelegd en hij in dienst trad bij de universiteit, is het gebied steeds belangrijker voor de universiteit en met name de botanie geworden. Tot de eerste decennia van de twintigste eeuw blijft dit ook zo. Met de verplaatsing van de Hortus naar het terrein de Wolf in Haren in de jaren zestig van de vorige eeuw (Andreas, 1976) kwam er een eind aan de botanie in de Hortusbuurt. Dit betekende een functieverandering van de gebouwen. Er kwam plaats voor andere faculteiten die stonden te springen om meer ruimte. Met name Letteren had een ruimtegebrek. In 1958 is door de universiteit het drie complexenplan opgezet. In dit plan werd aangegeven dat de universiteit zich op drie plekken in de stad zou concentreren. De Hortusbuurt zou, samen met een deel van de oude binnenstad, complex A worden. Er zou een heel nieuw complex van gebouwen ontstaan, waarin de A-faculteiten (Letteren, Rechtsgeleerdheid en Godgeleerdheid) zich zouden vestigen. Deze plannen zijn echter nooit helemaal uitgevoerd door overheidsbeleid en druk van bewonersorganisaties. Met deze grootschalige uitbreidingsplannen is de kiem gelegd voor het verzet tegen de bouwplannen.

De eens zo goede verstandhouding tussen de universiteit en de omgeving is in deze periode veranderd. Deze verandering is nu nog te merken aan de actiegroep "Schaduw over de Hortusbuurt" die de huidige bouwplannen van de universiteit bekritiseert. Deze actiegroep is een onderdeel van de bewonersorganisatie Hortusbuurt. Zij heeft zich tien jaar geleden officieel gemanifesteerd als gesprekspartner van de gemeente. Voor die tijd was er al een beweging op gang gekomen die de sociale en economische aspecten in de buurt in de gaten hield.

In deze scriptie beschrijf ik aan de hand van historisch en empirisch onderzoek op welke manier de Hortusbuurt zich heeft ontwikkeld. Een belangrijk element hierbij is de invloed die de universiteit heeft gehad op die ontwikkeling. Hier spelen dan vooral de functieveranderingen van de gebouwen en de

uitbreidingen een rol. Daarnaast heeft ook het gemeentelijke beleid invloed gehad. Meer recent is de invloed van de omwonenden. De actiegroep “Schaduw over de Hortusbuurt” is hier een voorbeeld van.

1.1 Doelstelling en vraagstellingen

Bovenstaande alinea's geven aan dat er in de Hortusbuurt diverse actoren een rol gespeeld hebben bij de ontwikkeling van de wijk. Deze actoren claimen elk hun recht om die plek (de Hortusbuurt) naar hun wensen ruimtelijk in te richten en daarmee hun draai te geven aan de ontwikkeling van de buurt. Deze claims interfereren soms met elkaar. Om zicht te krijgen op dit probleem hanteer ik de volgende doelstelling:

“Het laten zien van de invloed van bepaalde actoren, in het bijzonder de universiteit, de bewoners en de gemeente, op de ontwikkeling van de Hortusbuurt in Groningen.”

Om met deze doelstelling te kunnen werken, heb ik de volgende vraagstellingen opgesteld:

- Welke betekenis wordt toegekend aan de Hortusbuurt door de verschillende actoren? M.a.w. als wat voor gebied zagen de verschillende actoren de Hortusbuurt in het verleden en zien zij het in het heden en de toekomst?
- Welke elementen spelen een rol bij het claimen van een plek?
- Wat is de invloed van de universiteit, het gemeentelijke beleid en de bewoners van de buurt (geweest) op de ontwikkeling van de Hortusbuurt?

1.2 Opzet onderzoek

De scriptie bestaat uit een conceptueel gedeelte en een empirisch onderzoek. Hoofdstuk twee beschrijft de Hortusbuurt in Groningen zoals deze er op dit moment uit ziet. De basis van dit hoofdstuk is het bouwhistorisch onderzoek. Dit bouwhistorisch onderzoek bestaat uit archiefonderzoek bij de gemeente Groningen en de Groninger Archieven. In dit onderzoek zijn verschillende bouwhistorische kenmerken van elk, ten tijde van het onderzoek, bestaande gebouw in de Hortusbuurt onderzocht. Deze kenmerken zijn: datum van de aanvraag van de bouwvergunning, datum van toekenning bouwvergunning, voltooiing bouw, architect, opdrachtgever, functie gebouw. Het bouwonderzoek is gebruikt om het belangrijkste deel van het empirisch onderzoek op te stellen. Hoofdstuk drie bevat het theoretische kader van waaruit het onderzoek is benaderd. De verschillende betrokken actoren worden behandeld in hoofdstuk vier. In hoofdstuk vijf komt in verschillende periodes de analyse van de theorie en de actoren aan bod. In het slothoofdstuk, hoofdstuk zes, staat de conclusie met hierbij de discussie.

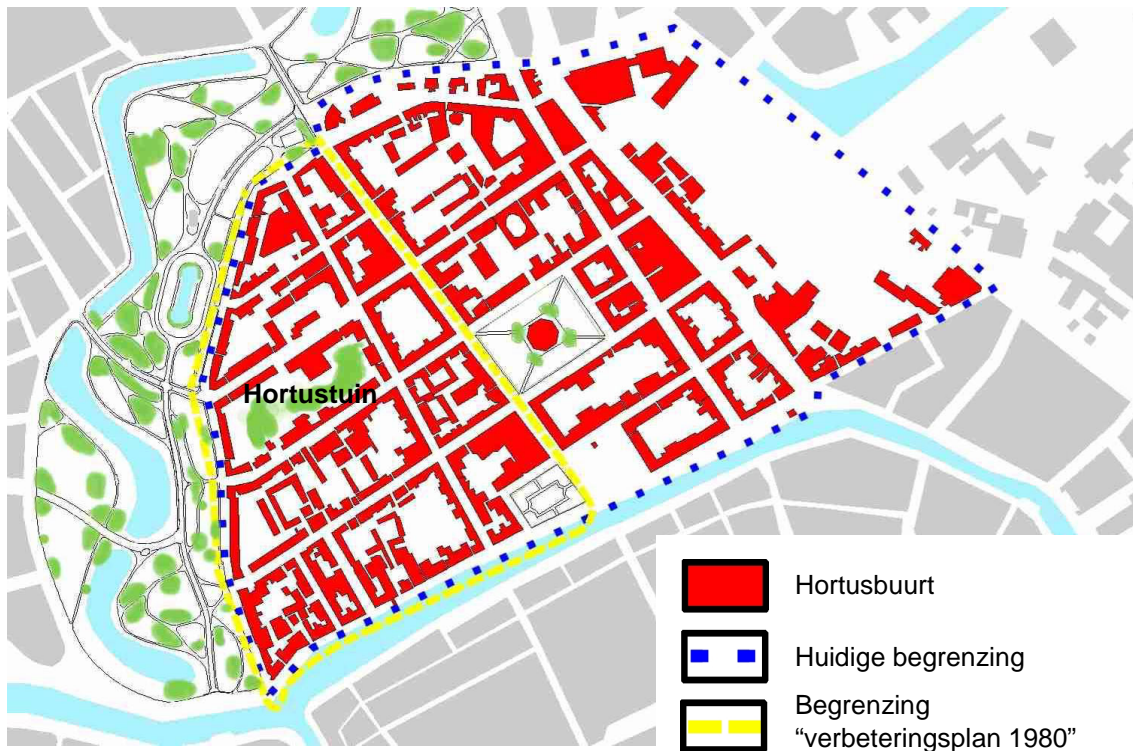
Hoofdstuk 2 Beschrijving van de Hortusbuurt Groningen

In dit hoofdstuk zal ik nader ingaan op de huidige toestand van de Hortusbuurt in Groningen. Zoals in veel wijken wordt er op dit moment ook gebouwd in de Hortusbuurt en zal er ook in de toekomst nog gebouwd worden. Dit maakt dat deze beschrijving een momentopname is. Als basis van de beschrijving is het bouwhistorisch onderzoek genomen dat in de eerste helft van 2004 is uitgevoerd. In de bijlage zijn de verschillende bouwperiodes opgenomen. In de eerste paragraaf zal ik de grenzen van de Hortusbuurt aangeven. Naast de begrenzing van de buurt spelen nog meer onderdelen een rol bij het beschrijven van de Hortusbuurt. In paragraaf 2.2 zal ik aan de hand van architectonische en functionele kenmerken een korte geschiedenis geven van de buurt. Tot slot zal ik een korte conclusie geven van dit hoofdstuk.

2.1 Begrenzing van De Hortusbuurt

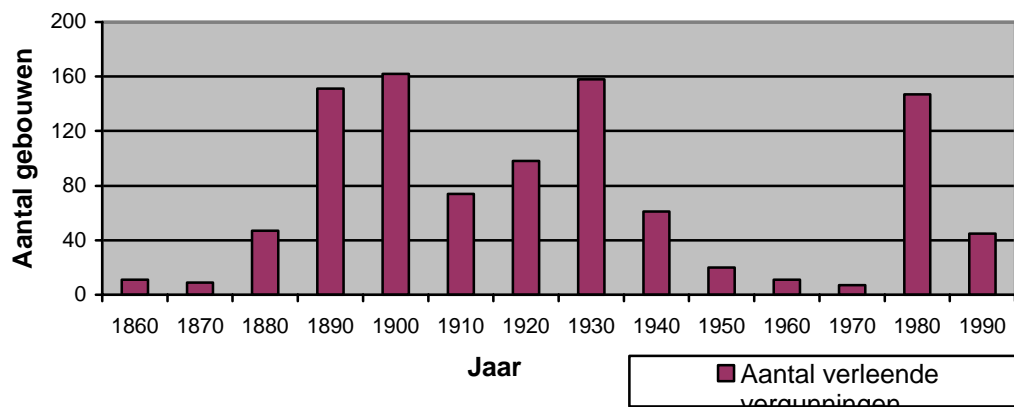
In de zeventiende eeuw is er bij het plannen van een nieuwe wijk ten noorden van de stad een stratenpatroon ontwikkeld dat nu nog zichtbaar is. Deze 17^e eeuwse stadsuitleg is het begin geweest van de Hortusbuurt. De naamgever van de Hortusbuurt was Henricus Munting die in dezelfde eeuw een kruidentuin aanlegde. Deze tuin is later uitgegroeid tot de Hortus Botanicus. Een band tussen de universiteit en de buurt is hiermee ontstaan.

De grenzen van de zeventiende-eeuwse (noordelijke) stadsuitleg zijn ook in dit onderzoek gehanteerd. Deze uitleg volgt het Noorderplantsoen, de Diepenring, de Bloemstraat en de Bloemsingel. De gemeente heeft in verschillende periodes de Hortusbuurt anders begrensd. In het huidige beleid van de gemeente is de Hortusbuurt begrensd zoals hierboven ook staat omschreven en in figuur 2.1 is dit aangegeven. In "Hortusbuurt, verbeteringsplan" uit 1980 is de Hortusbuurt omschreven als het westelijke gebied tussen het Noorderplantsoen, Noorderhaven, Lopende Diep en de Nieuwe Boteringestraat. Deze kleine uitleg geeft aan dat het zwaartepunt van de buurt op verschillende plaatsen kan liggen.

Figuur 2.1 Begrenzing van de Hortusbuurt

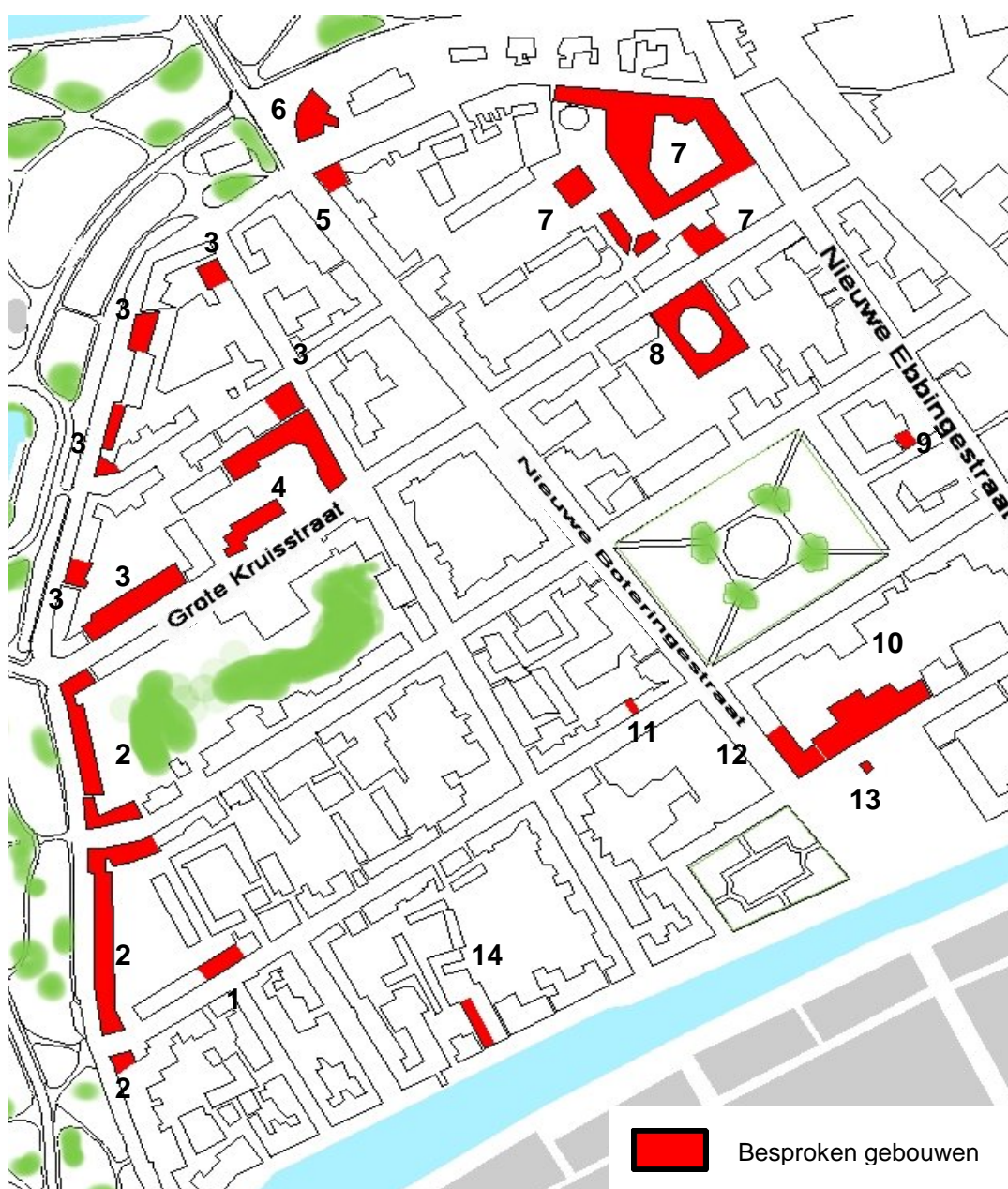
Er kunnen vanuit verschillende hoeken diverse centra gedefinieerd worden. Vanuit de economische hoek zal de Nieuwe Ebbingestraat waarschijnlijk naar voren komen, vanuit de cultureel geografische hoek kunnen de Hortustuin, de Grote Kruisstraat en de Grote Rozenstraat, als centrum genoemd worden. Er zou gezegd kunnen worden dat hoe verder van dit centrum hoe minder Hortusbuurt.

Figuur 2.2 Aantal gebouwen waarvoor bouwvergunning is verleend en waarvan met redelijke zekerheid gezegd kan worden dat deze ook gebouwd zijn in de Hortusbuurt vanaf 1860

2.2 Korte beschrijving van het gebied aan de hand van architectonische en functionele kenmerken

In deze paragraaf zal ik aan de hand van enkele architectonische en functionele kenmerken een beschrijving geven van de Hortusbuurt. Het is hierbij de bedoeling aan te geven welke verscheidenheid er in de huidige buurt als plek aanwezig is. Er is dan ook gekozen om grote sprongen te maken en niet teveel in detail te treden. Op figuur 2.3 is te zien welke gebouwen hier als voorbeeld besproken worden.

Figuur 2.3 Besproken gebouwen

2.2.1 Architectonische kenmerken

In de Hortusbuurt zijn tal van opvallende plekken. Het is duidelijk te zien dat de buurt een oorsprong heeft in het “verre” verleden. Het beste voorbeeld, naar mijn idee, hiervan is de noordzijde van de Ossenmarkt (10) waar verschillende monumenten staan die al in 17^e eeuw gebouwd zijn. Veel barok elementen versieren de gevels.

Figuur 2.4 Noordwand van de Ossenmarkt (10)

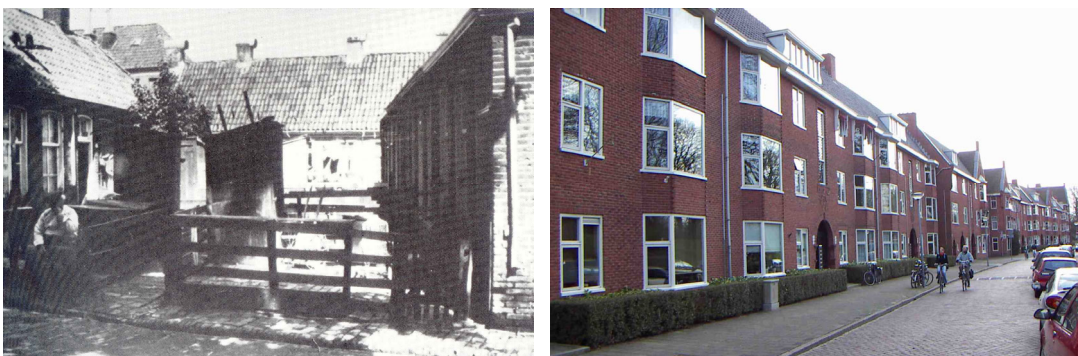
Gebouwen die opvallen zijn de gebouwen van voor 1900. Door het gebruik van donkere stenen met witte sluitstenen krijgen deze gebouwen een ‘waardevol’ karakter. De oude HBS (4) aan de Grote Kruisstraat/Kamerlingheplein is hier een voorbeeld van. Het gebruik van neoclassicistische elementen is hier duidelijk doorgevoerd. Ook de aanvoerwegen Nieuwe Ebbingestraat, Nieuwe Boteringestraat en Nieuwe Kijk in ’t Jatstraat hebben nog veel van deze gebouwen.

Andere gebouwen die in het oog springen zijn de aan Amsterdamse School verwante gebouwen. De kenmerken hiervan zijn het goede, expressieve gebruik van baksteen, horizontale en verticale lijnenspel, rode baksteen en erkers. Ook de brede dakgoten behoren tot deze stijl. Deze gebouwen zijn meestal in de zijstraten van de hiervoor besproken aanvoerwegen te vinden. Op figuur 2.5 zijn de kenmerken weer terug te vinden.

Figuur 2.5 (links) Wederopbouwarchitectuur (12), architect Klein, 1953, (rechts) Amsterdamse School (5), architect Bakx, 1935

Naast de vooroorlogse gebouwen is er in de wederopbouwperiode ook veel gebouwd. Door de tweede wereldoorlog zijn er 'gaten' ontstaan in de wijk die in de jaren vijftig en zestig zijn opgevuld. Een goed voorbeeld van de wederopbouw staat op de hoek van de Ossenmarkt en de Nieuwe Boteringestraat (12) (figuur 2.5). Naast deze typische wederopbouw architectuur is er ook 'direct' na de oorlog een plan uitgevoerd aan de Noorderbinnensingel. Voor de oorlog had de gemeente, gevoed door de slechte woonomstandigheden, het idee om een groot stuk van de Noorderbinnensingel en de Violetsteeg (tussen de Grote Rozenstraat en de Grote Leliestraat) te saneren. Hofman (1985) geeft aan dat de sloppen die er stonden wel gesloopt waren, maar dat er geen nieuwbouw meer gepleegd is vanwege de oorlog en geldgebrek. Het plan, in de stijl van de Delftse School, werd na de oorlog alsnog uitgevoerd door de woningbouwvereniging N.V. Volkshuisvesting.

Figuur 2.6 (links) "Slop uitkomend op de Noorderbinnensingel, gezien in de richting van de Violetsteeg, ca 1930" (Bron: Groningen toen 1985), (rechts) Noorderbinnensingel 2004 (2), architect Van Wissen en v.d. Zee, 1948

Ook na de wederopbouwperiode is er gebouwd in de buurt, zij het minder dan voor die periode. Een goed voorbeeld hiervan is de sociale woningbouw van de stichting Groninger Woningbouw Concordia. Door de hele westkant van de wijk staan de kenmerkende grote helderrode bakstenen huizen. Deze woningen, gebouwd in 1982 naar het ontwerp van architect Kristinsson, zijn een voorbeeld van de sociale woningbouw van de tachtiger jaren in Groningen.

Figuur 2.7 Sociale woningbouw in de Grote Kruisstraat (3), architect Kristinsson, 1982

Van de laatste jaren zijn de opvallendste twee gebouwen de woontoren aan de kruising van de Nieuwe Boteringestraat en de Boteringesingel (6) en de parkeergarage onder de Ossenmarkt (13). De laatste is bijzonder omdat de ondergrondse parkeergarage als concept heeft dat parkeren in een ronde garage beter gaat doordat er geen obstakels als kolommen zijn dan in een niet-ronde waar juist veel kolommen nodig zijn voor de draagstructuur.

2.2.2 Functionele kenmerken

Naast deze architectonische kenmerken zijn in de wijk ook verschillende functionele kenmerken te zien. Opvallende hierbij zijn de pakhuizen. Deze stammen voornamelijk uit de periode van voor 1910. Met name langs het Boterdiep en de Diepenring zijn de pakhuizen te vinden, maar ook aan het Rotterdammerstraatje. In de laatste jaren is er veel veranderd in de functie van verschillende gebouwen in de Hortusbuurt. Dit is met name ten behoeve van het wonen. Een voorbeeld hiervan is de oude HBS die in 1999 tot appartementen is omgebouwd. Een ander voorbeeld is het hergebruik van de pakhuizen ten behoeve van (studenten)woningen. Twee voorbeelden hiervan zijn de pakhuizen aan het Rotterdammerstraatje (9) en aan de Noorderhaven

NZ (14). De gebouwen hebben nog steeds de uitstraling van een pakhuis, maar zijn verbouwd tot studentenwoningen en appartementen. Op verschillende andere locaties in de hele stad zijn ook dergelijke projecten te vinden. Bovenstaande zijn voorbeelden van gentrification. Gentrification is het proces waarbij voorheen laag gewaardeerde buurten populair raken bij hogere sociaal-economische of culturele groepen. Het gaat dan vaak om de herinvestering van gebouwen door functieverandering.

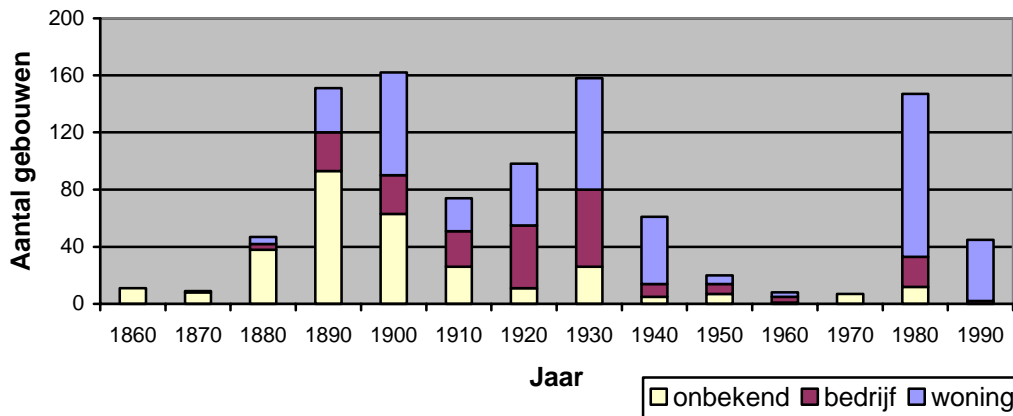
Figuur 2.8 Gentrification in de Hortusbuurt: Pakhuis Engeland(14) en pakhuis Rotterdammerstraatje (9)

Een ander veel voorkomend functiekenmerk is de bovenwoning met eronder een vorm van economische activiteit. Vooral na 1900 zijn deze panden gebouwd. Uit het onderzoek blijkt dat na 1900 veel kleine huisjes of werkplaatsen zijn verbouwd tot winkel/werkplaats en uitgebreid met een bovenwoning. Soms hield dit in dat het huis gesloopt werd en geheel opnieuw werd gebouwd. Soms hield dit in dat er een verdieping bovenop werd gebouwd. Vooral in de jaren dertig werden huizen van dit type gebouwd.

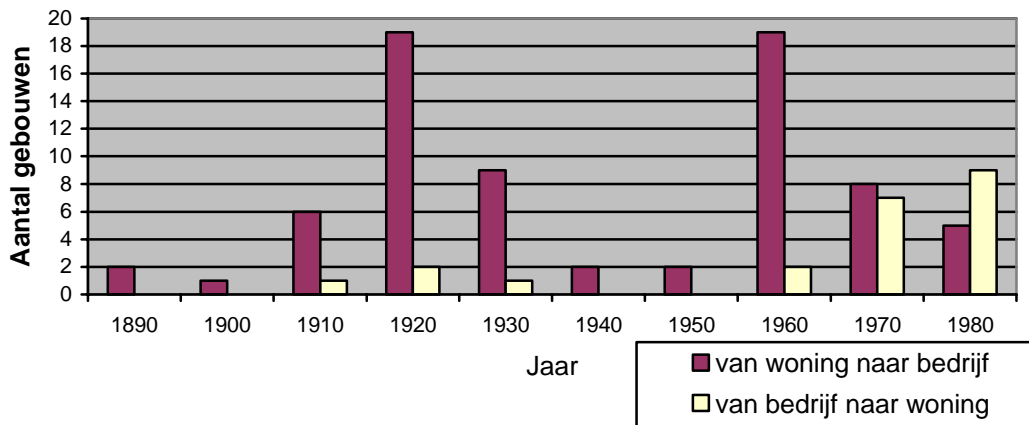

***Figuur 2.9 Werkplaats met bovenwoning,
architect Wildeboer en Overzet, 1939***

In figuur 2.11 is af te lezen dat in twee periodes vooral de functieverandering van woning naar bedrijf aanwezig was. Na de jaren zestig is dit omgekeerd. Toen werden er meer bedrijfsgebouwen verbouwd tot woning. Onder bedrijfsgebouwen zijn alle niet-woningen opgenomen. In totaal zijn in het bouwonderzoek 466 gebouwen als woning getypeerd. 224 gebouwen zijn als bedrijf getypeerd. Op een adres kan zowel een woning als een bedrijf gevonden worden. Dit heeft te maken met het type gebouw: bedrijf en bovenwoning. Van 308 gebouwen is het onbekend of dit in eerste instantie om een woning of een niet-woning gaat. Deze gegevens zijn van het gebouw waarvoor een bouwvergunning vanaf 1860 is afgegeven en waarvan met redelijke zekerheid kan worden gezegd dat deze ook gebouwd zijn.

Figuur 2.10 Aantal gebouwen waarvoor bouwvergunning is verleend en waarvan met redelijke zekerheid kan worden gezegd dat deze ook gebouwd zijn in de Hortusbuurt vanaf 1860 uitgesplitst naar bedrijven, woningen en onbekend

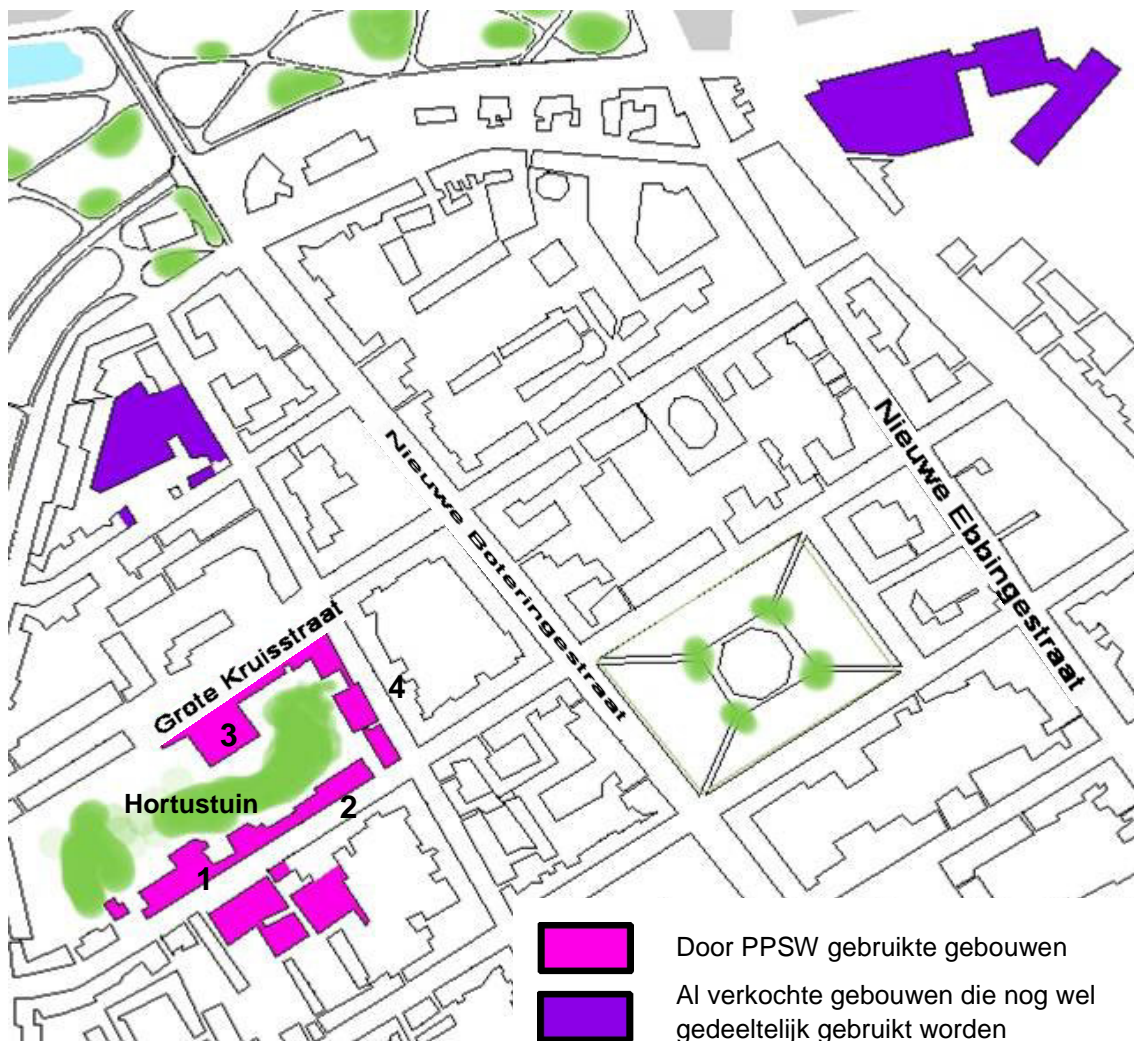

Figuur 2.11 Verbouw van gebouwen waarvoor bouwvergunning is verleend en waarvan met redelijke zekerheid kan worden gezegd dat deze ook gebouwd zijn in de Hortusbuurt vanaf 1860

Naast de niet-woningen heeft de buurt ook veel woningen. Een van de typen woningen is het gasthuis. De Hortusbuurt telt dertien gasthuizen en hofjes (Boon, 1978). Enkele stammen al uit de zeventiende eeuw. Het grootste deel stamt uit de 19^e eeuw. Doordat de economie verbeterde, werden er meer gasthuizen gebouwd (Hofman, 1987) en kreeg de buurt haar bijnaam de gasthuizenbuurt. Naast de 'oude' gasthuizen zijn er ook modernere varianten. Twee voorbeelden hiervan zijn de Violenhof (8) (1994) en de Ebbingepoort (7) (1987).

Tot slot zijn van de functionele gebouwen de universiteitsgebouwen duidelijk aanwezig in de Hortusbuurt (zie figuur 2.12). Vooral rondom de oude Hortustuin staan veel gebouwen van de universiteit. Deze gebouwen worden allemaal

gebruikt door de faculteit der Psychologische, Pedagogische en Sociologische Wetenschappen (PPSW). Twee gebouwen uit de laat negentiende eeuw vallen op in de Grote Rozenstraat. Dit zijn het Botanisch Laboratorium (1) en het Farmaceutisch Laboratorium (2). Daarnaast zijn het Heymansgebouw (3) aan de Grote Kruisstraat en het Muntinggebouw (4) dat loopt van de Grote Kruisstraat naar de Grote Rozenstraat ook opvallend te noemen. Het Heymansgebouw, gebouwd naar ontwerp van Bugel en Van de Dijk, is voltooid in 1967 (Martin en Smals, 1999). Dit gebouw zou deel uitgemaakt moeten hebben van een plan van een groter geheel dat echter nooit is gebouwd. Hier kom ik in hoofdstuk vier op terug. Het Muntinggebouw is in 1999 gebouwd en omsluit de Hortustuin aan de oostkant. Naast bovenstaande gebouwen heeft de universiteit nog meer gebouwen in gebruik. Op onderstaande kaart is te zien welke gebouwen dit zijn. Enkele gebouwen zijn al verkocht, maar worden nog wel tijdelijk gebruikt.

Figuur 2.12 Universiteitsgebouwen in de Hortusbuurt

2.3 Conclusie

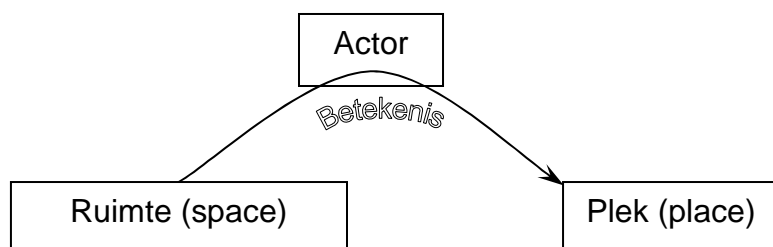
Er kan worden opgemerkt dat de Hortusbuurt een zeer gevarieerde buurt is. Zowel architectonisch als cultureel is er grote diversiteit. Vanuit architectonisch oogpunt is de wijk boeiend omdat er van elke bouwperiode vanaf de zeventiende eeuw een voorbeeld te vinden is.

Hoofdstuk 3 Theoretisch kader: mensen, hun claim(s) en plekken

Actoren willen vaak hun stempel drukken op het gebruik en de inrichting van de ruimte; ze willen als het ware een plek claimen. Bij conceptueel denken over het concept plek worden verschillende begrippen en methoden gebruikt. In dit hoofdstuk zal nader ingegaan worden op de theorie achter macht en identiteit. De insteek is dat deze twee begrippen de basis vormen van het concept van het claimen van een plek. Allereerst zal ik het concept plek nader onderzoeken en definiëren. In deze scriptie zal ik een plek definiëren als een gebied dat, afgebakend door politieke, sociale en/of morfologische grenzen, een (culturele) context bevat die door verschillende groepen verschillend geïnterpreteerd kan worden.

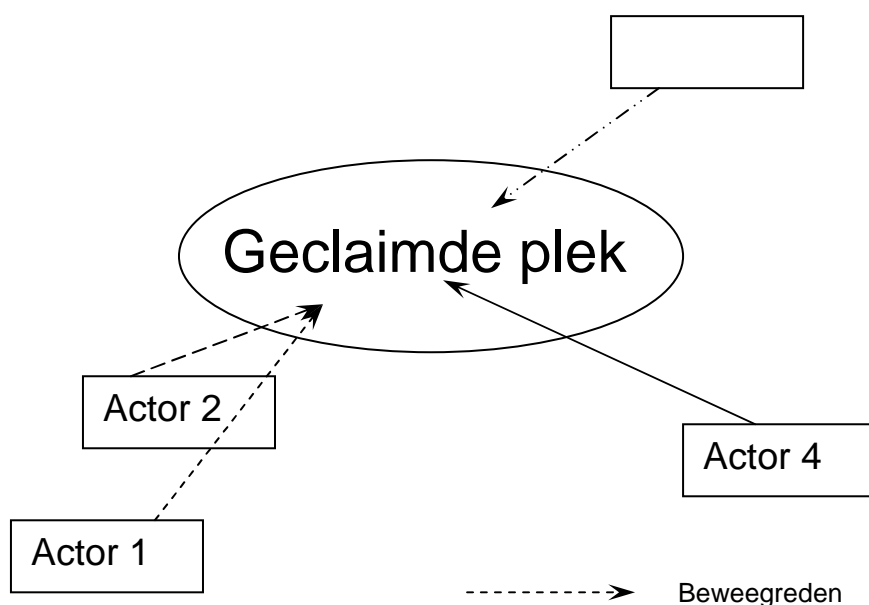
3.1 Plek

Een plek kan gezien worden als een onderdeel van de ruimte. In deze scriptie volg ik vrij strak de ideeën die Holloway en Hubbard in hun boek "People and place" (2001) geformuleerd hebben omdat zij naar mijn mening een goede uitleg geven aan het concept over plekken. Holloway en Hubbard spreken ook wel van een landschap. Relph omschrijft een landschap als een context van het dagelijkse leven (Holloway en Hubbard, 2001). De ruimte heeft hiermee een betekenis gekregen waardoor deze een plek wordt. Dit geeft al aan dat de ruimte meer is dan alleen de morfologische kenmerken van het gebied. Het gaat ook om de beleving van het gebied. De context die Relph noemt is niet voor elke groep gelijk. Knox en Marston (2003) geven aan dat een plek veel verschillende lagen van betekenis heeft. Deze lagen worden door elke groep of individueel persoon anders geïnterpreteerd omdat elke laag een andere betekenis heeft. Er kan dus gezegd worden dat de ruimte op verschillende manieren gelezen wordt. In onderstaande figuur is de relatie tussen plek en ruimte weergegeven. De ruimte wordt een plek als een actor er een betekenis aan geeft.

Figuur 3.1 Vorming van een plek

Een plek kan worden geclaimd door verschillende actoren. Holloway en Hubbard (2001) geven aan dat plekken niet kunnen bestaan uit gratie van bepaalde groepen als de overheid, die de plekken een bepaalde functie en label geven, maar dat zij juist kunnen bestaan doordat ze betwist kunnen worden door de dagelijkse ruimtelijke praktijk. Elke actor heeft zijn eigen beweegredenen en invalshoeken om juist die plek te claimen. In onderstaande figuur is schematisch te zien dat verschillende actoren verschillende claims hebben. De claims van actoren 3 en 4 hebben geen tot weinig invloed op elkaar. De claims van actoren 1 en 2 beïnvloeden elkaar wel. Er kan in dit geval een discussie ontstaan over de waarden van die claims.

Figuur 3.2 Claims op plekken

3.2 Plaats-identiteit: Sense of place

De identiteit van een plek is niet objectief weer te geven. Zoals in figuur 3.1 is te zien, speelt het geven van een betekenis een belangrijke rol. Een plek is een plek omdat er een bepaalde betekenis aan wordt toegekend. Deze betekenis wordt ook wel de sense of place of plaatsidentiteit genoemd.

De constructie van de sense of place bestaat uit een symboliek die een actor aan een bepaalde plek geeft. Die symboliek is opgebouwd uit de ervaringen en gedachten die hij bij een bepaalde plek heeft. De sense of place is uiteindelijk een kenmerk van die ene plek voor die ene actor.

De communicatie van een sense of place bestaat ook uit de interpretatie van de representatie van een plek. Volgens Holloway en Hubbard (2001) zal een individu door mythevorming een beeld vormen van een plek. Een mythe is door hen gedefinieerd als een vaak vage en diffuse manier van verbeelding van met

name bijzondere, echte plekken en de mensen in die plekken. De mythe bestaat dan uit een set verhalen waarvan de herkomst niet altijd even goed bekend is. Deze verhalen zijn dan veel in gebruik en geaccepteerd. De mythe representeert dan de sense of place. In de paragraaf over macht en plekken wordt verder ingegaan op de invloed van de representatie op de beeldvorming van een plek. *Een sense of place kan gedefinieerd worden als de culturele waarde die een persoon heeft bij een plek waarbij deze waarde is geconstrueerd door de symboliek en de representatie van die plek.*

De identiteit van een plek kan niet statisch omschreven worden. Dit wil zeggen dat er niet een absolute identiteit is. Doordat verschillende groepen in de tijd een andere invulling geven aan de context van een plek, ontstaat er een dynamische identiteit van een plek. De beeldvorming en hiermee ook de sense of place wordt steeds (opnieuw) beïnvloed.

3.3 Het claimen van een plek: de rol van representaties en macht

De relatie tussen de sense of place en de claim van een plek is de overtuiging van een actor dat de plek een bepaalde sense of place zou moeten hebben, houden of krijgen. Het bestaansrecht van een plek wordt ontleend aan het dominant laten zijn van de eigen sense of place. Dit is afhankelijk van de overtuigingskracht van het verhaal (representatie) en machtsverhoudingen.

Representatie is in geval van macht (het dominant laten zijn van de sense of place) een belangrijk wapen. Holloway en Hubbard (2001) verwijzen naar Herbert die zegt dat de perceptie van de plek cruciaal is in het ontstaan van gedrag op die plek. Dit betekent dat de verschillende percepties die actoren hebben van een plek ook verschillend gedrag van die actoren tot gevolg hebben. De representatie van een plek beïnvloedt dus de perceptie van een plek. Om dominant te kunnen zijn is het belangrijk dat de juiste actoren op de juiste manier beïnvloed worden. De Pater en Van der Wusten (1996) omschrijven dit als volgt: "de macht die nodig is om een toegekende identiteit te laten voortbestaan of zelfs dominant te maken berust voor de meeste actoren op hun overtuigingskracht: hoe geloofwaardiger hun verhaal, hoe groter de kans dat anderen zich aangesproken voelen en de identiteit overnemen en uitdragen." Dit gaat er van uit dat de actor macht heeft en de representatie gebruikt. Naar mijn mening heeft de representatie echter ook macht. Het beeld kan zo sterk zijn dat dit als het ware een nieuwe actor wordt die alle andere actoren kan beïnvloeden ook de actor die het beeld heeft gemaakt. De media spelen een belangrijke rol in het doorgeven van representaties (en dus ook van de macht daarvan). Zij kunnen de algemene opinie en de machtsverhoudingen beïnvloeden door in een bepaalde trant hun berichten te plaatsen.

Territorialiteit kan gezien worden als onderdeel van representatie. Een plek is op verschillende manieren af te bakenen. De eerste is een fysieke begrenzing. Een plek houdt ergens op. Vaak zijn de grenzen in de vorm van wegen, wateren of natuur. Dit is een vrij statische begrenzing.

Een meer dynamische begrenzing wordt gemaakt door de mensen die een plek (willen) claimen. Het is veranderlijk omdat verschillende mensen verschillende grenzen zullen aangeven (in de loop der tijd). Storey (2001) geeft aan dat, bij het vormen van de band met een plek, territorialiteit belangrijk is voor de zelfidentiteit van de actor. Het creëren van een territorium is daarom ook belangrijk. Hij zegt dat de mensen het territorium vormen en het territorium de mensen. Mensen handelen niet alleen naar hun eigen mening, maar worden ook beïnvloed door hun omgeving.

Het gedrag dat mensen vertonen is gebaseerd op invloeden van buiten af. Storey (2001) verwijst hier naar Sack; mensen vertonen territoriaal gedrag omdat ze dat moeten of denken dat ze dat moeten van de omgeving en niet omdat het een aangeboren karaktertrek is.

De Pater en Van der Wusten (1996) zeggen dat territorialiteit een sociale constructie is. Met de sociale constructie bedoelen zij dat verschillende actoren een territorium willen maken om daarbinnen de macht te hebben. Dit kan frictie opleveren tussen actoren die (een deel van) dezelfde plek als territorium willen hebben. Deze frictie kan gezien worden als een betwisting van of claim op een plek.

3.4 Conclusie

Actoren vertonen vormen van territoriaal gedrag. Zij willen de macht over de betwiste plek. Zij vinden dat zij het meeste recht hebben om iets over die plek te zeggen; de plek is van hen. Hier komt ook een deel van de identiteit van de actoren uit voort. Holloway en Hubbard (2001) zeggen dat het idee van een identiteit constant geproduceerd wordt door speciale groepen of mensen. Dit betekent dus dat deze identiteit ook aan verandering onderhevig is. Als er sprake is van een conflictsituatie is er ook sprake van twee (of meer) identiteiten die elk gevoed worden door een eigen groep mensen. Dit voeden gebeurt door middel van representatie.

Hoofdstuk 4 Actoren

In de Hortusbuurt zijn verschillende actoren betrokken bij het claimen van de plek: de Hortus. Allereerst heeft de universiteit een duidelijke claim op de plek: zij wil er uitbreiden met een nieuw gebouw. Als tweede claimt de bewonersorganisatie “De Hortusbuurt” dit gebied: de organisatie wil niet dat er gebouwd wordt in de Hortustuin. Naast deze twee actoren speelt de gemeente ook een belangrijke rol: zij bepaalt met het gemeentelijke beleid wat wel en niet mag. Tot slot vraag ik mij af welke rol de media spelen en of zij ook als actor genoemd kunnen worden.

4.1 Universiteit

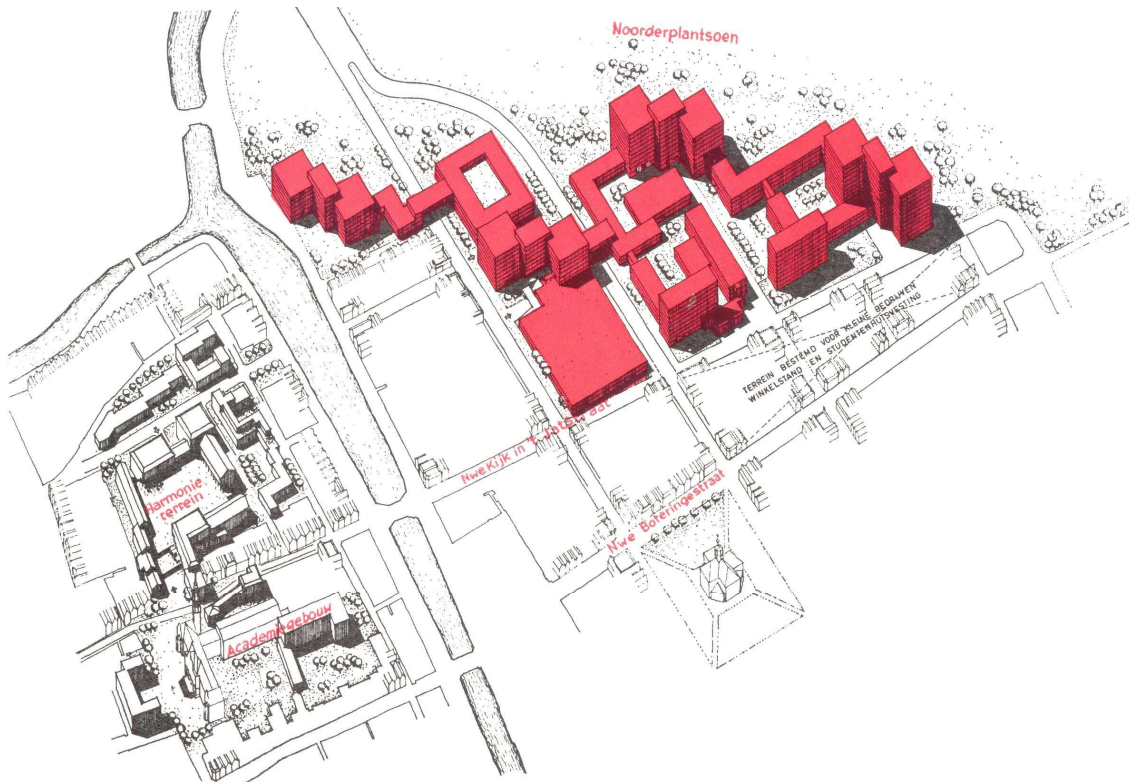
Zoals al genoemd, is het meest in het oog springende gebouw in deze (universiteits)buurt het Heymansgebouw aan de Grote Kruisstraat 2/1. Aan de architectuur is af te lezen dat dit gebouw onderdeel zou moeten uitmaken van een groter geheel. In de jaren zestig van de twintigste eeuw zijn er plannen geweest om dit groter geheel ook werkelijk te bouwen. Van Klinken (1996) zegt dat de regering vond “dat Nederland zijn internationale concurrentiepositie alleen handhaven kan, als het universitaire onderwijs ook toegankelijk gemaakt wordt voor jongeren uit de middenklasse en arbeidersklasse.” Door dit standpunt werden er meer studenten verwacht en dit had tot gevolg dat er een substantieel ruimtegebrek zou zijn. Om dit ruimtegebrek op te lossen is bedacht dat het oude Hortusterrein bebouwd kon worden. Het botanische en wetenschappelijke gedeelte was al bijna geheel verplaatst naar een nieuw terrein in Haren. Op de oude plek zou dan een nieuwe stedelijke campus moeten komen waar de A-faculteiten (Letteren, Rechtsgeleerdheid en Godgeleerdheid), hun basis zouden krijgen. Later zijn ook Psychologie en Pedagogiek hier bij gekomen. Vooruitlopend op deze plannen is het Alfagebouw (Heymansgebouw) in 1967 gebouwd. Hieronder zal een korte weergave worden gegeven van de plannen die de universiteit had om de Hortusbuurt uit te breiden met universiteitsgebouwen.

Figuur 4.1 Heymansgebouw (3)

Ir. D. Zuiderhoek heeft in de jaren zestig verschillende plannen ontwikkeld die er toe zouden leiden dat de Hortusbuurt zou veranderen van een wijk met veel woningen naar een universiteitswijk. De structuur van de wijk werd in het plan dusdanig aangepast dat alleen de Grote Rozenstraat bleef bestaan. Dit paste ook in het plaatje dat de gemeente had ontwikkeld voor de verkeerssituatie. Dit hield in dat de Grote Rozenstraat als ontsluiting van het gebied zou dienen. Na een aantal jaar was duidelijk hoe het gebied eruit zou komen te zien en het College van Burgemeester en Wethouders (B&W) en het College van Bestuur

van de universiteit (CvB) gingen in januari 1971 akkoord met de plannen. Echter door de afkondiging van een algemene bouwstop voor universiteiten door Minister van Onderwijs De Brauw in augustus 1971, zijn de plannen nooit uitgevoerd.

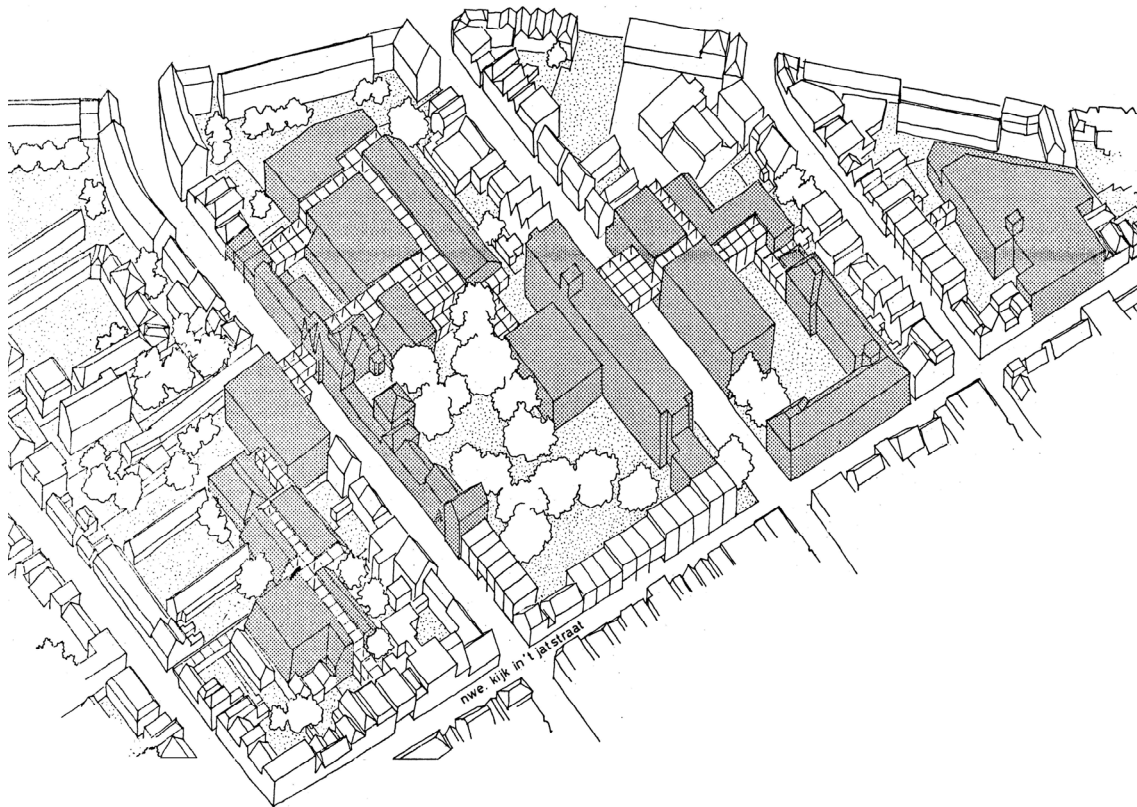

Figuur 4.2 Plan Zuiderhoek (Bron: Dijkhuis, 1969)

In de tijd dat de bouwstop was afgekondigd, is er een kentering in het politieke denken van de gemeente gekomen. De grootschalige cityvorming paste niet meer in de nieuwe visie die de gemeente had. Zij wilde zich meer richten op de bewoners van de stad en het bouwen voor de buurt. Deze politieke kentering wordt in paragraaf 4.3 verder behandeld. Door deze veranderingen in het gemeentelijke beleid heeft het CvB ook een nieuwe visie laten ontwerpen. Herman Hertzberger heeft in 1975 als stedenbouwkundig adviseur, samen met de commissie voor de herbezinning op het universitaire huisvesting- en ruimtelijke orderingsbeleid, het plan ontwikkeld dat in grote lijnen neerkomt op kleine universitaire eenheden die verweven zijn met de stad. De grootschaligheid zou ingepakt worden. Met name het bouwen op de binnenterreinen zou het oorspronkelijke karakter van de wijk moeten handhaven. Frampton (1995, p. 367) geeft aan dat Hertzberger vindt dat de ruimte zo vormgegeven moet worden dat er een persoonlijke interpretatie mogelijk is. Hij zoekt naar modellen die individuele interpretaties van collectieve patronen mogelijk maken. Deze vormgeving wordt dan als een collectief

patroon zichtbaar. Met betrekking tot de Groningse plannen introduceerde hij het begrip korrelgrootte. Hiermee bedoelde hij volgens Van der Woud (1984) dat kleinschaligheid niet betekende dat er met kleine eenheden gebouwd werd: "een groot gebouw voorzien van een aantal kleine daken, of het wegbreken van alle inwendige muren achter een aaneengesloten rij geveltjes was volgens Hertzberger niet anders dan 'ingepakte grootschaligheid" (van der Woud, 1984). Hertzberger was een voorstander van de kleinschaligheid. Kritiek die hierop gegeven kan worden, is dat heel veel kleine eenheden toch een karakter van grootschaligheid met zich mee kunnen nemen.

Uiteindelijk werden ook deze plannen niet uitgevoerd. Dit kwam onder andere doordat de buurtbewoners zich tegen de plannen verzetten. Deze weerstand is op dit moment nog steeds aanwezig. De actiegroep "Schaduw over de Hortusbuurt" die kritisch staat tegenover de bouwplannen van de universiteit is hier het voorbeeld van.

Figuur 4.3 Plan Hertzberger (Bron: Van der Woud, 1984)

4.2 Bewoners / verzet

In deze paragraaf zal ik me richten op de rol van de bewoners in de buurt. Daarnaast speelt het verzet dat is opgekomen in het begin van de jaren zeventig een belangrijke rol bij de ontwikkeling van het (buurt)besef van de bewoners.

Ik richt me alleen op die bewoners die actief zijn in en zich inzetten voor de buurt. Deze groep is verenigd in de bewonersorganisatie “De Hortusbuurt.” Zij bestaat uit ongeveer 10 - 15 mensen die tot de vaste kern behoren. Deze kern bestaat voornamelijk uit het bestuur en de redactie van het wijkblad. Daarnaast bestaat de passieve kern uit 30 - 250 mensen. Dit aantal verschilt per activiteit. Een van de activiteiten van deze vereniging is het kritisch bekijken van de bouwplannen van de universiteit in de Hortustuin. Zij willen niet dat de Hortustuin volgebouwd wordt. Om te kunnen strijden tegen de universiteit is door de buurtbewoners de actiegroep “schaduw over de Hortusbuurt” opgericht. De diverse plannen die de universiteit heeft om het gebied te bebouwen, zijn door deze actiegroep opgehouden of tegengehouden door middel van rechtszaken en gemeentelijke procedures.

Mede door het politieke en sociale klimaat (in de eindjaren zestig en jaren zeventig) samen met de rigoureuze bouwplannen van de universiteit is het verzet opgekomen. Dijkhuis (1969) geeft aan dat vanuit de universiteit zelf verzet was tegen de plannen van Zuiderhoek. Dit verzet bestond in eerste instantie uit de groep Kommandeur. Professor Kommandeur voerde deze groep aan. In het rapport van de Commissie Universitair Binnenstadcomplex (Dijkhuis, 1969) gaf Kommandeur in een amendement aan dat hij van mening was dat de universiteit niet goed had nagedacht over enkele zaken zoals de groei van het aantal studenten, bouwmogelijkheden (er kan sneller gebouwd worden in een nog te ontwikkelen gebied dan in een bestaand binnenstadsdeel) en de relatie tussen de universiteit en de stad zou scheef komen te liggen. Later zijn daar de bewoners, studenten en andere betrokkenen bij gekomen.

Dat het verzet succesvol is, is te zien aan de gebouwen die (niet) zijn gebouwd. Het Heymansgebouw is lang het enige gebouw gebleven dat door de universiteit gerealiseerd is in het kader van de grote uitbreidingsplannen in de Hortusbuurt. Daarnaast is aan de uiteindelijke uitwerking van het Muntinggebouw te zien dat de buurt haar invloed heeft gehad. Aan de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat is het ontwerp ‘opengebrouwen’ om de monumentale boom die er staat te behouden.

Figuur 4.4 Uitingen van buurtbewoners tegen bouwplannen van de universiteit in de Hortustuin

4.3 Gemeente Groningen

Naast de bewoners en de universiteit is ook de gemeente een belangrijke speler in het debat over de buurt. Uiteindelijk zal de gemeente bepalen of er een bouwvergunning wordt verleend, een voorziening geplaatst wordt of aan wijkvernieuwing gedaan wordt.

Ten aanzien van het bouwen door de universiteit in de Hortusbuurt heeft de gemeente in de loop der tijd verschillende opvattingen gehad. In het begin van de jaren zestig was de gemeente nog positief over de uitbreidingsplannen van de universiteit. Later is dit omgeslagen en vond de gemeente “dat er ruimte moest zijn in de stedenbouw voor de ideeën en wensen van de bewoners van de stadsgebieden zelf” (van Klinken, 1996). Dit was onder invloed van Max van den Berg en Jacques Wallage. Zij voerden de ‘nieuwe’ politiek in de Partij van de Arbeid aan.

Het bestemmingsplan van 2002 neigt dan ook meer naar de woonfunctie van de hele wijk. De gemeente erkent echter wel dat de universiteit een belangrijke factor in de wijk is en dat de universiteit de veelzijdigheid van de buurt mede bepaalt.

Het huidige beleid is er op gericht dat de beeldbepalende gebouwen in stand blijven. Dit betekent dat er weinig veranderingen mogelijk zijn. Voor het bouwen in de Hortustuin door de universiteit heeft dat tot gevolg dat er alleen nog aan de randen gebouwd mag worden. De Hortustuin moet een semi-openbaar karakter krijgen; overdag openbaar toegankelijk en 's avonds gesloten. B&W willen de universiteit echter wel tegemoet komen in hun uitbreidingsplannen en hebben op 16 februari 2005 ingestemd met een vrijstellingsprocedure voor gedeeltelijke bebouwing van de Hortustuin.

4.4 Media?

De media hebben een duidelijke invloed gehad op het uiteindelijke resultaat van de bouwplannen van de universiteit in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. In deze periode “gaf de hoofdredacteur Vaders van het *Nieuwsblad* [van het Noorden] zijn redacteuren de ruimte om in de krant sterk uiteenlopende meningen te ventileren. De stadsredactie besteedde veel aandacht aan de verrichtingen van de ‘vernieuwers’ van de Partij van de Arbeid, en deed dat vaak met nauw verholen sympathie” (Hajema, 2001). Dit kan ook afgeleid worden uit diverse krantenartikelen. In een van die artikelen worden de plannen van de universiteit als oorzaak van de “aanzienlijke versnelling in het aftakelingsproces in een van Gronings mooiste woonbuurtjes” (Bisschop, 1974) genoemd. Deze houding kan goed uitgelegd worden met het concept van representatie uit hoofdstuk 3. De bewoners gebruikten de media om hun standpunt over te brengen.

Hajema (2001) geeft aan dat De *Groninger Gezinsbode* (onder leiding van Tammeling) een duidelijke stelling tegen het behoud van het Harmoniecomplex innam. In latere jaren is de stellinginname afgenomen en is de krant veel neutraler geworden in haar berichtgeving. In de *Groninger Gezinsbode* van 22 maart 1973 wordt in het midden gelaten of de sloop van de Harmonie, die de maandag erop zou aanvangen, goed of niet goed is voor de stad.

De vraag is of de media als actor genoemd kunnen worden. Het is duidelijk dat de media invloed heeft gehad op het beleid van de gemeente en de universiteit in de jaren zestig en zeventig. Er kan gezegd worden dat de media in die periode een actor was. De media hadden een duidelijke mening en claimden op hun manier de plek. Hun rol is echter van een duidelijke tegenstander naar een meer gematigde partij veranderd. De huidige media kunnen beter getypeerd worden als doorgeefluik dan als actor. Zowel de *Groninger Gezinsbode* als het *Dagblad van het Noorden* (voorheen *Nieuwsblad van het Noorden*) zijn op dit moment neutraal in hun berichtgeving over de bouwplannen in de Hortustuin van de universiteit. Zij geven het proces weer waarin de andere actoren proberen hun standpunt zo goed mogelijk duidelijk te maken.

Hoofdstuk 5 Invloeden van actoren op de Hortusbuurt

In dit hoofdstuk zal aan de hand van drie periodes (± 1965 , ± 1975 en ± 2005) de invloed van de verschillende actoren (universiteit, gemeente en bewoners/verzet) geanalyseerd worden. In elke periode wordt per theoretisch concept (macht, sense of place, representatie en territorialiteit) beschreven welke de belangrijke actoren zijn. In onderstaande matrices is dit weergegeven. Uit de matrices valt af te lezen dat niet iedere actor in elke periode te koppelen is aan de verschillende theoretische concepten.

± 1965

	Universiteit	Bewoners/ verzet	Gemeente
Macht	x	x	x
Sense of place	x	x	x
Representatie	x		x
Territorialiteit	x		x

± 1975

	Universiteit	Bewoners/ verzet	Gemeente
Macht	x	x	x
Sense of place	x	x	x
Representatie	x		
Territorialiteit	x	x	

± 2005

	Universiteit	Bewoners/ verzet	Gemeente
Macht	x	x	x
Sense of place			x
Representatie	x?	x	x?
Territorialiteit	x	x	

5.1 1960 - 1971

Deze periode duurt tot 1971 omdat in dat jaar de Minister van Onderwijs De Brauw een bouwstop voor alle universiteiten en hogescholen in Nederland afkondigde. Dit had tot gevolg dat alle plannen van de universiteit in de koelkast werden gezet.

5.1.1 Macht

De universiteit had rond 1960-1971 een redelijk grote machtspositie. De universiteit probeerde in haar plannen, gemaakt door Zuiderhoek en overgenomen door de Commissie Universitair Binnenstadcomplex (CUB) (Dijkhuis, 1969), de gemeente te overtuigen door het imago van studentenstad naar voren te brengen. Als de universiteit uit de binnenstad zou verdwijnen, zouden de studenten er ook uit verdwijnen. Dit zou een teloorgang met zich mee brengen. Deze vorm van representatie hadden de studenten ook in een eerder stuk (Wallage, 1967) naar voren gebracht. De huidige burgemeester Jacques Wallage had, als student namens de Groninger Studenten Raad (Gronstra) in 1967, dezelfde positie ingenomen als de universiteit. De representatie van de visie van de Gronstra heeft hier duidelijk het doel gehad om de perceptie van het gemeentebestuur dusdanig te beïnvloeden dat dit voor een uitbreiding van de universiteit werd. Dat B&W hier gevoelig voor waren, blijkt uit het Structuurplan Binnenstad Groningen uit 1969. Dit plan, dat niet aangenomen is (Van der Woud, 1984), ging uit van een grote uitbreiding van de universiteit in de Hortusbuurt.

Naast dit structuurplan had de gemeente ook een saneringsplan in het leven geroepen om de Hortusbuurt goed te kunnen saneren. Dit plan hield in dat 80% van de sloop- en bouwrijpmaakkosten werd vergoed door de gemeente. Hierdoor was het aantrekkelijk voor de universiteit om gebouwen aan te kopen en haar plannen te verwezenlijken. Dit saneringsplan geeft aan dat de gemeente ook een groot deel van de macht over de buurt had.

De universiteit was echter niet unaniem voor de plannen. Uit het rapport "universiteit in binnenstad" van de CUB (1969) blijkt dat name de groep Kommandeur (professor aan de universiteit) zich verzet heeft tegen de plannen. Ook voor deze groep gold dat zij wilde dat de universiteit zou uitbreiden, vanwege het grote aantal te verwachten studenten, maar een groot complex op Paddepoel een betere oplossing vond. Om het contact tussen de burgers en de studenten te waarborgen, moest de studentenhuisvesting voornamelijk in de Hortusbuurt gerealiseerd worden. Volgens Kommandeur zou het gebied dat voor de universiteit bestemd was ingevuld worden als een "Quartier Martin".

5.1.2 Sense of place

Bovenstaande subparagraaf geeft aan dat de universiteit een duidelijke visie had op de Hortusbuurt. Zij vond dat de identiteit van de Hortusbuurt gemaakt werd door de universiteit en haar studenten. De universiteit beleefde het gebied op een (voor haar) heel ideële manier; het gebied rondom het Hortusterrein is van de universiteit en zij zal dit ook gebruiken om haar huisvestingsprobleem op te lossen. De universiteit koppelde de betekenis van de buurt aan het bestaan van de universiteit. Zij dacht alleen aan de buurt en de bewoners van de buurt vanuit het studentenoogpunt: de studenten moesten contact houden met de omgeving omdat zij de menselijke cultuur bestudeerden.

De gemeente volgde voor het grootste deel de universiteit. Hiermee gaf de gemeente aan dat voor haar de sense of place van de Hortusbuurt studentgericht was.

Volgens Martin en Smals (Van Berkel en Smit, 1999) is “de stad (als ruimte)” er verantwoordelijk voor geweest dat de plannen van Zuiderhoek niet gerealiseerd zijn. Dit geeft aan dat er een bewustzijn van “de stad” is ontstaan ten aanzien van de uitbreidingsplannen van de universiteit. Samen met de tegenstand van Kommandeur kan dit de kiem zijn geweest voor het ontstaan van een sense of place van de bewoners van de Hortusbuurt t.a.v. hun buurt. Deze kiem is in de volgende periode duidelijk gegroeid naar een volwaardige actor.

5.1.3 Representatie

De universiteit geeft haar visie op de plannen weer in boekjes waarin bijna alleen de positieve punten worden besproken. Een voorbeeld hiervan is “De groei van de Groninger Universiteit” n.a.v. het 350 jarig bestaan van de universiteit. In dit boekje lijkt het alsof de plannen die er waren ook daadwerkelijk uitgevoerd zullen gaan worden.

De gemeente koos in haar Structuurplan Binnenstad Groningen van 1969 een aparte benadering. Aan de ene kant gaf zij de universiteit de ruimte die de universiteit min of meer op eiste, aan de andere kant hield de gemeente ruimte over voor wijzigingen: “zowel de plaats als de omvang van deze universitaire voorzieningen [zijn] echter nog volop in studie en discussie, waardoor deze ‘bestemmingen’ nog voorlopig zijn.” De gemeente vond het wel belangrijk dat er ook een woonfunctie in de Hortusbuurt kwam. Met name het noordoostelijke deel van de buurt werd voor wonen bestemd. Met bovenstaande gaf de gemeente aan dat zij nog niet helemaal met de universiteit mee ging. Er werden mogelijkheden open gehouden voor tegenplannen en acties.

5.1.4 Territorialiteit

De universiteit heeft vanaf het begin van haar uitbreidingsplannen een grens aangegeven van het gebied waarvan zij vond dat zij er recht op had om er te kunnen bouwen. Dit gebied is uiteindelijk het beste weergegeven in het drie-

complexenplan. Voor complex A gold dat de westelijke helft van de Hortusbuurt (ten westen van de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat), het Harmonieterrein en het Academieplein het terrein van de universiteit was om uit te breiden. In enkele bijzinnen werd nog wel genoemd dat de gemeente achter de plannen zou moeten staan. De bewoners van de buurt werden helemaal niet genoemd. De gemeente wilde ook een duidelijke grens van universitair en niet-universitair terrein. Zij was bang dat de universiteit nog meer ruimte zou gaan gebruiken doordat de universiteit incidenteel gebruik zou gaan maken van niet-universitaire terreinen. Dit is een duidelijk voorbeeld van territorialiteit.

5.2 1971 - 1992

De periode van 1971 -1992 is een periode geweest waarin de opkomst van het verzet duidelijk zichtbaar is geworden. De kentering in het politieke denken is hier ook debet aan. Vanaf de jaren tachtig heeft de Hortusbuurt en met name het Heymansgebouw een doorgeefluikfunctie gehad. De universiteit wist niet goed wat er met de gebouwen moest gebeuren. In 1992 besloot het CvB te onderzoeken of er een mogelijkheid was voor definitieve huisvesting voor PPSW in de Hortusbuurt (Van Klinken, 1996).

5.2.1 Macht

Vanaf het begin van de jaren zeventig heeft er een machtsverschuiving plaats gevonden (zie kader). Vanuit diverse hoeken, zowel de bewoners als studenten als gemeente, is er meer aandacht voor de sociale kant van het plan van Zuiderhoek. De kritiek was dat in het plan geen aandacht is besteed aan de gevolgen waarmee de bewoners te maken zouden krijgen, de architectonische gevolgen; het verdwijnen van een apart stuk stad en de "ondergang" van een groot aantal bedrijven (werkgroep RuG, 1973).

De dominantie van de universiteit (CvB) werd door deze opkomst van het verzet verzwakt. De "tegenstanders", waaronder ook het interne verzet van Kommandeur valt, kregen meer invloed op de planvorming. De universiteit heeft dit ingezien en heeft architect Hertzberger een meer sociaal stedenbouwkundig plan laten ontwikkelen. De hegemonie van de universiteit werd doorbroken door zowel de gemeente als het verzet van de buurtbewoners.

Opkomst van de 'nieuwe' politiek

In de jaren zestig is er volop gediscussieerd over het voortbestaan van het Harmoniecomplex aan de Oude Boteringestraat in het oude centrum van de stad. De 'oude' politiek wilde samen met de universiteit het complex slopen en een nieuw complex voor de universiteit oprichten. Deze gedachten heeft tot tegenstand geleid bij de 'nieuwe' politiek. Onder andere Jacques Wallage en Max van den Berg van de Partij van de Arbeid leidden dit verzet. Wallage heeft echter nog in zijn studententijd voor de Gronstra (Groninger studentenraad)

gepleit voor grootschalige bebouwing (plan Zuiderhoek) in de Hortusbuurt (Wallage, 1967). Tevens was hij voorstander van bebouwing door de universiteit achter de Harmonie. De afbraak van de Harmonie zou nog enige tijd op zich laten wachten dacht Wallage.

Hajema (2001) geeft aan dat de Harmonieaffaire een onweerstaanbare opmars van de jongeren van de PvdA markeerde. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 werd Jacques Wallage fractievoorzitter en Max van den Berg werd wethouder. Zij voerden dan ook de nieuwe politiek aan. Deze Harmonieaffaire, waardoor er dus een machtverschuiving heeft plaatsgevonden, heeft het behoud van de Hortusbuurt bevorderd. De nieuwe politiek wilde zoals al eerder gezegd meer nadruk op het wonen en de wensen van de buurt. Hajema (2001) geeft aan dat de saneringsplannen van het vorige college van B&W niet zijn terug te vinden in de Doeleindennota van Max van den Berg. Het verzet van de bewoners heeft hiermee een impuls gekregen.

5.2.2 Sense of place

Vanuit de universiteit gezien heeft er ook een verschuiving plaats gevonden in de identiteit van de Hortusbuurt. Er kwam meer oog voor de omgeving. De betekenis van de Hortusbuurt kreeg, al dan niet onder druk van andere actoren, een socialer karakter. Het oude standpunt verdween echter nog niet helemaal. De universiteit had nog wel het idee dat zij voor een groot deel de identiteit van de Hortusbuurt vertegenwoordigde. Dit is te zien aan de plannen van Hertzberger waarin de universiteit nog steeds een groot deel van de ruimte in beslag neemt.

In deze periode kreeg de sense of place van het verzet duidelijkere vormen. De betekenis die de tegenstanders van de plannen van de universiteit (en met name het plan van Zuiderhoek) gaven aan de buurt was een heel sociaal gerichte betekenis. Vooral de kleinschaligheid die veel in de buurt te zien is, wordt als zeer positief genoemd. Onder deze kleinschaligheid worden o.a. de menselijke schaal van gebouwen, straten en openbare ruimten genoemd (Werkgroep RuG, 1973). Daarnaast kwam het verzet op voor die mensen die graag in de Hortusbuurt willen wonen of al woonden. Het behouden van de toenmalige toestand was voor deze groep een belangrijke en waardevolle factor.

De gemeente noemt in de nota "Doelstelling Binnenstad Groningen" van mei 1972 de binnenstad een "multifunctionele veelkleurigheid" (Van der Woud, 1984). De binnenstad zou niet verdeeld moeten worden in aparte sectoren die nauwelijks contact met elkaar zouden hebben, maar de functies van die sectoren zouden juist door elkaar moeten lopen. In de sense of place van de gemeenten t.a.v. van de Hortusbuurt (en de binnenstad) begon het historisch perspectief een belangrijker rol te spelen. In de betekenis van de buurt voor de gemeente speelde de universiteit echter nog wel een belangrijke rol.

5.2.3 Representatie

Door de representatie van o.a. het stedenbouwkundige plan van Hertzberger, een (internationaal) bekende architect, probeerde de universiteit toch de andere actoren te beïnvloeden om voor dit plan te kiezen. Het is duidelijk dat de universiteit beïnvloed werd door de verschuiving van politiek en de opkomst van het verzet.

In de verschillende jaargangen van de wijkkrant *Kop d'r Veur* van de bewonersorganisatie wordt er wel tegen de universiteit geschreven, maar dit is met matig taalgebruik. Het lijkt erop alsof zij er weinig belang bij hebben. Er is hier geen sprake van een sterke representatie.

5.2.4 Territorialiteit

In deze periode is te zien dat het verzet ook een territorium afbakende. Het verzet kwam op voor de Hortusbuurt. Het territorium van het verzet was wel groter dan dat van de universiteit. Daar waar de universiteit alleen het gebied tussen het Noorderplantsoen, Nieuwe Kijk in 't Jatstraat (soms Nieuwe Boteringestraat) en Diepenring als haar territorium beschouwde, heeft het verzet de hele Hortusbuurt (zoals op figuur 2.1 is af te lezen) als territorium, maar wel met het centrum rondom de voormalige Hortus, beschouwd. Dit gebied staat ook zo omschreven in de statuten van de bewonersorganisatie van de Hortusbuurt.

5.3 1992 - heden

Vanaf de jaren negentig is er weer sprake van enige onrust in de Hortusbuurt. De faculteit PPSW zou nu een definitieve huisvesting in de Hortusbuurt krijgen. Het eerste gebouw dat na 1992 werd gebouwd is het Muntinggebouw (1999). De tweede fase van de uitbreiding moet nog komen. Het is echter nog onduidelijk of dit er ooit zal komen. Het verzet van de buurt is namelijk groot.

5.3.1 Macht

De positie van de universiteit lijkt iets te zijn verstevigd doordat de gemeente (B&W) voor uitbreiding van de universiteit in de voormalige Hortustuin is. Op dit moment zijn ingewikkelde juridische procedures over het bestemmingsplan aan de gang. De gemeente is echter wel verdeeld. De gemeenteraad spreekt zich voornamelijk uit *tegen* de vrijstellingsprocedure van het bestemmingsplan en dus tegen de plannen van de universiteit. B&W spreken zich uit *voor* een vrijstellingsprocedure van het bestemmingsplan (artikel 19 procedure). Het lijkt erop dat B&W en de universiteit een soort alliantie vormen om de plannen door te kunnen voeren.

De bewoners hebben een underdogpositie om zo de gemeenteraad voor zich te kunnen winnen. De voorzitter van de bewonersorganisatie spreekt echter niet van een underdogpositie. Hij vindt dat de organisatie een volwaardige partij is.

In deze analyse blijkt, naar mijn mening, echter dat door de houding van de bewonersorganisatie (strijdbaar) en de manier waarop zij hun zaak representeren (via het gevoel) dat zij wel een underdogpositie hebben. De machtsverhoudingen lijken zo verdeeld dat de bewonersorganisatie op de derde plaats komt. Door juridische procedures zal uiteindelijk de (definitieve) macht verdeeld worden.

5.3.2 Sense of place

De gemeente geeft in haar bestemmingsplan aan dat de Hortusbuurt een bijzondere buurt is. De betekenis die zij aan de buurt geeft, komt voort uit het kleinschalige karakter dat de buurt heeft. Het is duidelijk dat de gemeente deze kleinschaligheid zeer waardeert en dit ook zo wil behouden.

5.3.3 Representatie

De bewoners gebruiken verschillende middelen om aandacht voor hun zaak te krijgen. Door veel publiciteit te zoeken via de kranten en televisie, door het benaderen van gemeenteraadsleden en door mobilisatie van andere bewoners proberen zij het politieke klimaat te beïnvloeden en zo de plannen van de universiteit te stoppen. In hun eigen berichtgeving (*Kop d'r Veur*, jan/feb 2005) is het taalgebruik dusdanig dat er gesproken kan worden van een (eenzijdige) suggestieve kijk op het conflict. Een voorbeeld hiervan is de zin: "Dat ziet er toch heel anders uit dan een tuin waarin een massief blok van 52 bij 13 bij 11 meter is neergeplempt." Hieruit blijkt dat de bewonersorganisatie inspeelt op het gevoel van de bewoners. Het Calimero-effect is dan zichtbaar: de universiteit is groot en de bewonersorganisatie is klein en dat is niet eerlijk. De underdogpositie is niet per definitie de slechtste positie. Uit de analyses van de voorgaande perioden blijkt dat het verzet toch wel zijn vruchten heeft afgeworpen.

Zowel B&W als de RuG willen in juridische procedures duidelijkheid over de toekomst van de Hortustuin. Dit willen zij doen door zo weinig mogelijk aandacht te schenken aan de gang van zaken, zodat eventuele kleine veranderingen onopgemerkt blijven.

5.3.4 Territorialiteit

In de huidige discussie nemen vooral de universiteit en de bewonersorganisatie een duidelijk standpunt in over de territorialiteit. Er lijkt een schaalverkleining op te treden. Waar het in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw nog om de hele (westelijke) Hortusbuurt ging, gaat het tegenwoordig alleen nog om het gebied rondom de Hortustuin. Er zou zelfs gezegd kunnen worden dat zelfs dat gebied verkleind is naar alleen de Hortustuin zelf.

De twee actoren (universiteit en bewoners) proberen nu hun territorium af te bakenen via de rechter. Hij zal uitspraak moeten doen over wie nu de macht heeft over de Hortustuin.

5.4 Conclusie

De plek de Hortusbuurt wordt duidelijk geclaimd door de verschillende actoren. Ten aanzien van de theoretische aspecten kan gezegd worden dat er verschillende verschuivingen hebben plaatsgevonden in de Hortusbuurt vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw. De hegemonie van de universiteit is erg afgezwakt. Dit is ten goede gekomen van het verzet van de bewonersorganisatie en de gemeente.

De verschuiving van macht is het gevolg van de ontwikkeling van een sense of place van het verzet. Deze sense of place heeft er toe geleid dat de bewoners een ander standpunt innamen dan de universiteit. De sense of place heeft wel steeds meer concretere vormen aangenomen voor met name de bewoners van de Hortusbuurt, maar speelt nu geen duidelijke rol meer in het bepalen van de machtsverhoudingen.

De standpunten verhardten en macht gaat een steeds belangrijkere rol spelen. De representatie, als onderdeel van macht, hoort hier duidelijk ook bij. In de loop der jaren is het territorium waarover de discussie over de uitbreidingen steeds vernauwd: van het westelijke deel van de buurt tot alleen de oude Hortustuin. De bewoners proberen door middel van representatie empathie te krijgen voor hun zaak en dus macht naar zich toe te trekken.

Hoofdstuk 6 Slothoofdstuk

In dit slothoofdstuk geef ik allereerst de conclusie van dit onderzoek. In deze paragraaf zal ik de antwoorden geven op de vragen die gesteld zijn in de inleiding. In paragraaf 6.2 volgt de discussie. Hierin zal o.a. mijn eigen mening over de nieuwbouwplannen van de universiteit en de tegenstand die dat oproept bij de omwonenden naar voren komen.

6.1 Conclusie

Bij het claimen van plekken, zoals dat in de Hortusbuurt gebeurt, komen verschillende theoretische concepten aan de orde. Deze zijn plek, plaats-identiteit, representatie, territorialiteit en macht. Uit de literatuur heb ik de volgende definities gedestilleerd.

“Een plek is een gebied dat, afgebakend door politieke, sociale en/of morfologische grenzen, een (culturele) context bevat die door verschillende groepen verschillend geïnterpreteerd kan worden.”

“Een sense of place is de culturele waarde die een persoon heeft bij een plek waarbij deze waarde is geconstrueerd door de symboliek en de representatie van die plek.”

Holloway en Hubbard (2001) zeggen dat de identiteit van een plek constant geproduceerd en gereproduceerd wordt door speciale groepen of mensen. Dit betekent dat de sense of place ook aan verandering onderhevig is. Deze verandering komt ook tot stand doordat de plek betwist wordt. Hiermee bedoel ik dat actoren verschillende ideeën hebben over een plek. Dit is te zien aan de opkomst van het (buurt)verzet tegen de bouwplannen van de universiteit. Deze opkomst is ontstaan uit de groeiende sense of place van de buurtbewoners. Zij zien de Hortusbuurt als een gebied dat naast de universiteit ook een heel duidelijke woon- en leef functie heeft. De universiteit heeft het westelijke deel van de Hortusbuurt voornamelijk als werkgebied van de universiteit gezien. Dit is onder druk van de buurt bijgesteld naar alleen de Hortustuin.

Om een plek te claimen is ook macht nodig. Representatie is hierbij een goed middel om de dominantie over een plek te krijgen. De Pater en Van der Wusten (1996) geven aan dat de actor die de meest overtuigende representatie heeft de grootste kans heeft om dominant te worden over die plek. In dit onderzoek is dit goed te zien aan de opkomst van het verzet. Door de discussie over de sloop van het Harmoniecomplex is er aandacht gekomen voor de belangen van de buurtbewoners van de oude binnenstad. Deze discussie werd breed

uitgemeten in de (lokale) media. Het verzet en hiermee ook de sense of place van de bewoners van de Hortusbuurt kwam mede hierdoor op gang. De underdogpositie van dit verzet had een positieve invloed op de gemeente die daardoor minder geneigd was de kant van de universiteit te kiezen. Territorialiteit kan gezien worden als een onderdeel van representatie. Bij het claimen van een plek moet die plek ook afgebakend worden. Bij dit afbakenen speelt, volgens Storey (2001), de zelfidentiteit van de actor een rol. Hij zegt dat de mensen het territorium maken en het territorium de mensen. Mensen handelen niet alleen naar hun eigen mening, maar worden ook beïnvloed door hun omgeving.

De invloed van de actoren op de ontwikkeling van de Hortusbuurt is verschillend geweest. In de jaren zestig van de vorige eeuw had de universiteit grote invloed op de ontwikkeling van de buurt. Met de grote bouwplannen zou de buurt ingrijpend veranderd zijn. Dit is echter niet gebeurd. Er is in de jaren erna wel wat gebouwd en dat heeft ook sporen na gelaten. Het Heymansgebouw (het enige gebouw dat van de grote bouwplannen is uitgevoerd) en het Muntinggebouw zijn hier voorbeelden van. De invloed van de bewoners is duidelijk te zien aan de niet uitgevoerde bouwplannen. Ondanks de underdogpositie die zij hadden en hebben, hebben ze grote invloed (gehad) op de ontwikkeling van de buurt. Zij strijden (met succes) tegen de uitbreidingsplannen. Zij geven aan niet tegen uitbreiding van de universiteit te zijn, maar die uitbreiding moet dan wel op de (voor hen) goede plek komen. Een voorbeeld van de invloed van de buurt is de 'breuk' in het Muntinggebouw aan de Nieuwe Kijk in 't Jatstraat. Het ontwerp van het gebouw is aangepast op verzoek van de buurt om de oude treurbeuk te sparen.

6.2 Discussie en slotoverwegingen

In de eerste plaats moet de aantekening gemaakt worden dat in dit onderzoek niet in meerdere wijken is gedaan. Dit heeft consequenties voor de generaliseerbaarheid. Zo is het bijvoorbeeld niet zeker dat de underdogpositie van de bewoners ook in andere wijken zulke positieve resultaten met zich mee zou brengen. Om wel te kunnen generaliseren is nader onderzoek nodig. Mijn hypothese is echter wel dat de underdogpositie een positieve positie is. Daarnaast bevat het bouwhistorisch onderzoek veel witte plekken. Hier zijn twee oorzaken voor te noemen. Ten eerste is sommige informatie in de geschiedenis verloren gegaan. Ten tweede voerde het in het kader van deze scriptie te ver om een aantal zaken diepgaander te onderzoeken. Het feit dat het bouwhistorisch onderzoek witte plekken bevat, was voor mij de reden om geen statistische analyse op deze data los te laten.

In de derde plaats heb ik mij tijdens het onderzoek afgevraagd wat de werkelijke reden voor de buurtbewoners is voor het behoud van de Hortustuin. Ook vraag ik mij af in hoeverre het behoud van de Hortustuin alle bewoners van de Hortusbuurt aangaat. De meeste weerstand (afgelezen aan de affiches en posters achter de ramen) is rond de Hortustuin. Ik krijg sterk het vermoeden dat het NIMBY-effect (Not In My BackYard) hier van toepassing is. Deze bewoners willen niet dat de universiteit nog meer gaat bouwen omdat zij dan a) hun achtertuin kwijt zijn en b) een hele tijd een grote bouwput achter het huis hebben. Voor de andere bewoners geldt dit minder. Ik heb echter wel, naar aanleiding van gesprekken met de voorzitter van de bewonersorganisatie en woordvoerder van het actiecomité, de indruk gekregen dat een redelijk deel van de buurtbewoners ook achter het actiecomité staat. Of dit uit eigen belang is of uit loyaliteit naar de buurt toe is natuurlijk de vraag.

Tot slot mijn mening over de huidige bouwplannen. In mijn ogen zijn de bouwplannen die de universiteit nu heeft helemaal zo gek nog niet. Het gaat hierbij dan om de plek waar het nieuwe gebouw moet komen en niet om de architectonische uitwerking ervan. Deze heb ik niet gezien en daar kan ik dus ook niet over oordelen. Ik ben ook niet van mening dat de rest van de tuin enorm onder de bouwplannen zal lijden.

Bronvermelding

Literatuur

- Andreas, Ch. H. (1976) In en om een botanische tuin, Hortus Groninganus 1626-1966 Groningen: erven B. van der Kamp
- Berkel, K. van en Smit, F.R.H. (1999) Een universiteit in de twintigste eeuw: opstellen over de rijksuniversiteit Groningen 1914-1999 Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Bisschop, W. (1974) *Buurten in Beweging* Groningen: Nieuwsblad van het Noorden
- Boon, M. e.a. (1978) Stille plekjes achter de Poort: rondgang langs Groninger gasthuizen Groningen: Homsterland
- Frampton, K. (1995) *Moderne Architectuur: een kritische geschiedenis* Nijmegen: SUN
- Hofman, B. (1985) *Groningen toen uitgave 1985* Groningen: De Groninger Gezinsbode
- Hofman, B. (1987) Het doopsgezind gasthuis van oprichting tot de renovatie Groningen
- Holloway, L. and Hubbard, P. (2001) *People and place: the extraordinary geographies of everyday life* Harlow: Pearson Education
- Johnston, R.J., Gregory, D., Pratt, G. and Watts, M. (2000) *The Dictionary of Human Geography* Oxford: Blackwell Publishers
- Jong-Janssen, C.E. de (1981) *Knap bezit, Gebouwen van de Rijksuniversiteit in kunsthistorisch perspectief* Groningen: Dienst Interne en Externe Betrekkingen van de Rijksuniversiteit Groningen
- Klinken, M. van (1996) *De universiteit en de hortusbuurt in de tweede helft van de twintigste eeuw* Groningen: Dienst Huisvesting en Bouwzaken van de Rijksuniversiteit Groningen

- Knox, P.L. and Marston, S.A. (2003) *Places and regions in global context: Human Geography* Upper Saddle River: Pearson Education
- Pater, B. de en Wusten, H. van der (1996) *Het geografische Huis: de opbouw van een wetenschap* Bussum: Coutinho
- Storey, D. (2001) *Territory: the claiming of space* Harlow: Pearson Education
- Woud, A. van der (1984) *De innige betrekking tussen stad en hogeschool: architectuur en stedenbouw van de Rijksuniversiteit Groningen 1950-1984* Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- *De groei van de Groninger Universiteit*, Uitg. ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan der Rijksuniversiteit te Groningen, 1964

Internet

- www.hortusbuurt.nl bezocht in de periode van november 2004 – mei 2005
- www.dewoonomgeving.nl *Nederland zoals het was*, Groningen het minuutplan van F de Noorderkerk en E de Hortus

Rapporten en gemeentelijke stukken

- Dam, G.B.P. van (1994) *Over Gasthuizen, Gastvrijheid, verzorging en verpleging in Groningen rond 1900* Workum
- Dijkhuis, H.J. (1969) *Universiteit in Binnenstad*, Commissie Universitair Binnenstadcomplex Groningen
- Hertzberger, H. (1975) *Stedenbouwkundig plan*
- Gemeente Groningen (1969) *Strukturplan Binnenstad Groningen*
- Gemeente Groningen (1972) *Bijlage raadsverslag over de Nota Doelstelling Binnenstad Groningen*
- Gemeente Groningen (1980) *Hortusbuurt, verbeteringsplan*
- Gemeente Groningen (2001) *Bestemmingsplan Hortusbuurt/Noorderplantsoen vastgesteld augustus 2001*

- Wallage, J. (1967) *Universiteit en binnenstad* Groninger Studenten Raad
- Werkgroep RuG (1973) Enkele aspecten uit het werkrapport "Relatie Stad - Universiteit" TH - Delft

Diversen

- *Kop d'r Veur*: buurtkrant Hortusbuurt jaargangen 1979-1984 en 1991-2002 en januari/februari 2005.
- Interview met Klaas Knillis Hofstra, voorzitter van de bewonersorganisatie "De Hortusbuurt", op 16 februari 2005
- Emailcorrespondentie met Piet Hein Schlebusch, woordvoerder actiecomité "Schaduw over de Hortus"